

Дотримання принципів академічної доброчесності як гарантія охорони авторських прав

Кульбашна Олена Анатоліївна,

кандидат юридичних наук, доцент

Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького

Найганебніше явище в сучасному національному освітньому просторі, яке нищить репутацію вітчизняної освітнього і наукового середовищ, – це плагіат. З одного боку останній порушує наукову етику, принципи академічної доброчесності, а з іншого – законодавець розглядає його як цивільне правопорушення, яке завдає шкоди авторським правам. Саме тому важливою гарантією дотримання авторських прав є формування в учасників освітньої, наукової чи іншої інтелектуальної творчої діяльності свідомого ставлення до принципів академічної доброчесності і внутрішньої потреби неухильного їх дотримання.

Якісна зміна системи вищої освіти вимагає оновлених підходів до навчання і викладання, утвердження етичних цінностей в освітньому процесі та науковій діяльності, створення нових механізмів побудови комунікації в закладах вищої освіти. Це сприятиме формуванню високої академічної культури, носіями якої виступають науково-педагогічні і наукові працівники, а також здобувачі освіти.

Академічна доброчесність, у розумінні статті 42 Закону України «Про освіту», – це сукупність етичних принципів та визначених законом правил, якими мають керуватися учасники освітнього процесу під час навчання, викладання та провадження наукової (творчої) діяльності з метою забезпечення довіри до результатів навчання та/або наукових (творчих) досягнень [1].

У зв'язку з такими завданнями трудові обов'язки науково-педагогічних, наукових і педагогічних працівників, визначених раніше у ст. 58 Закону України «Про вищу освіту», доповнено у зв'язку з прийняттям нового Закону України «Про освіту» ще одним обов'язком : дотримуватися в освітньому процесі та науковій (творчій) діяльності академічної доброчесності та забезпечувати її дотримання здобувачами вищої освіти [2].

Дотримання академічної доброчесності педагогічними, науково-педагогічними та науковими працівниками передбачає: посилання на джерела інформації у разі використання ідей, розробок, тверджень, відомостей; дотримання норм законодавства про авторське право і

суміжні права; надання достовірної інформації про методики і результати досліджень, джерела використаної інформації та власну педагогічну (науково-педагогічну, творчу) діяльність; контроль за дотриманням академічної доброчесності здобувачами освіти; об'єктивне оцінювання результатів навчання. За порушення академічної доброчесності педагогічні, науково-педагогічні та наукові працівники закладів освіти можуть бути притягнені до такої академічної відповідальності: відмова у присудженні наукового ступеня чи присвоєнні вченого звання; позбавлення присудженого наукового (освітньо-творчого) ступеня чи присвоєного вченого звання; відмова в присвоєнні або позбавлення присвоєного педагогічного звання, кваліфікаційної категорії; позбавлення права брати участь у роботі визначених законом органів чи займати визначені законом посади.

Дотримання академічної доброчесності здобувачами освіти передбачає: самостійне виконання навчальних завдань, завдань поточного та підсумкового контролю результатів навчання (для осіб з особливими освітніми потребами ця вимога застосовується з урахуванням їхніх індивідуальних потреб і можливостей); посилання на джерела інформації у разі використання ідей, розробок, тверджень, відомостей; дотримання норм законодавства про авторське право і суміжні права; надання достовірної інформації про результати власної навчальної (наукової, творчої) діяльності, використані методики досліджень і джерела інформації. За порушення академічної доброчесності здобувачі освіти можуть бути притягнені до такої академічної відповідальності: повторне проходження оцінювання (контрольна робота, іспит, залік тощо); повторне проходження відповідного освітнього компонента освітньої програми; відрахування із закладу освіти (крім осіб, які здобувають загальну середню освіту); позбавлення академічної стипендії; позбавлення наданих закладом освіти пільг з оплати навчання. Види академічної відповідальності (у тому числі додаткові та/або деталізовані) учасників освітнього процесу за конкретні порушення академічної доброчесності визначаються спеціальними законами та/або внутрішніми положеннями закладу освіти, що мають бути затверджені (погоджені) основним колегіальним органом управління закладу освіти та погоджені з відповідними органами самоврядування здобувачів освіти в частині їхньої відповідальності.

На наше переконання, вдосконалення правового регулювання втілення у життя принципів академічної доброчесності потрібно починати не із запровадження академічної відповідальності, а із

розробки і втілення в практику роботи закладів освіти через нормативну базу, в першу чергу на локальному рівні, комплексу виховних, мотивувальних, просвітницьких заходів, спрямованих на формування в учасників освітнього процесу стійкого внутрішнього переконання – потрібно за будь-яких умов дотримуватися принципів академічної доброчесності. Дослідники цього питання уже висловлюють слушні пропозиції МОН України щодо ініціювання загальнодержавної програми популяризації культури боротьби з плагіатом та списуванням, у тому числі через навчання студентів академічному письму, започаткування грантових дослідницьких проєктів у цій сфері, тощо [3].

Міністерство освіти і науки України рекомендує включити у внутрішню систему забезпечення якості процедури та заходи для реалізації принципів академічної доброчесності та розробити відповідну нормативно-правову базу (кодекси, положення, правила, пам'ятки тощо). Важливо, щоб вона забезпечувала виконання усіх норм вищезгаданої статті 42 Закону України «Про освіту». Водночас можуть бути створені структурні підрозділи з організації і контролю за додержанням принципів академічної доброчесності (до прикладу, група сприяння академічній доброчесності, комісія з питань етики та академічної доброчесності тощо) [4].

Перші кроки у напрямку формування в освітньому просторі усталеного порядку академічної доброчесності вже зроблені у багатьох навчальних закладах, які прийняли власні Кодекси академічної доброчесності, Етичні кодекси, тощо. Вони мають нормативну силу, обов'язкові до виконання усіма учасниками освітнього процесу в цих закладах. Досвід створення таких локальних нормативних актів потребує свого вивчення і узагальнення з метою усунення недоліків та можливості їх застосування із дотриманням прав усіх сторін. Наприклад, Кодекс академічної доброчесності Черкаського державного технологічного університету не містить переліку порушень та заходів впливу, хоч і визначає порядок перевірки та розгляду факту плагіату, а як бути з іншими порушеннями принципів академічної доброчесності, викладених в спеціальному розділі норми академічної доброчесності? [5]. Національний університет «Острозька академія» в своєму Кодексі передбачив заходи дисциплінарного або виховного характеру, зокрема відвідування спеціальних занять (тренінгів), вивчення додаткового курсу з етики, оголошення усної чи письмової догани із занесенням до особової справи порушника, обмеження участі порушника в наукових дослідженнях, виключення з окремих наукових проєктів. За допущення

порушень повторно до відрахування здобувачів освіти, звільнення науково-педагогічного працівника [6]. Проте, не регламентовано, які саме санкції та за які порушення можна застосовувати.

У нагоді може стати зарубіжний досвід вирішення означеної проблеми. Система утвердження академічної етики в США має такі риси : Кодекс честі університету виступає не інструментом покарання за академічну нечесність, а в якості пропозиції зразкових моделей поведінки при проведенні наукових досліджень; завдання Кодексу – моніторинг та оцінювання стану дотримання академічних стандартів; статистика порушень академічної чесності суттєво відрізняється в різних університетах та залежить від ступеня «суворості» Кодексу честі університету, проте кількість випадків порушення академічних стандартів зменшується при переході до наступних етапів вищої освіти; у контрактах науковців зазначено обов'язковість виконання цих стандартів і санкцій за їх порушення; на науковців здійснюється системний «тиск», спрямований на постійне дотримання визначених вимог; молоді дослідники на початку наукової кар'єри повинні вивчити спеціальний навчальний модуль та скласти іспит з результатом не меншим 80 % від максимальної оцінки; усі співробітники повинні інформувати підрозділи забезпечення академічної чесності університету про підозри щодо порушення Кодексу честі; за порушення Кодексу академічної чесності науковець може бути позбавлений наукового ступеня, оскільки він був отриманий на так званих «ненадійних принципах»; за порушення Кодексу академічної чесності науковець може бути звільнений з роботи, навіть у тому випадку, коли має позитивний контракт; факти порушення академічної чесності фіксуються в особовій справі співробітника; про факти порушення академічної чесності інформується інший університет у разі переходу туди порушника; імена порушників академічної чесності в науці оприлюднюються в спеціалізованому федеральному журналі; перевірка праць на унікальність проводиться шляхом порівняння із працями, внесеними в електронні бази даних, а також безпосередньо досвідченими науковцями при поданні наукових робіт до розгляду; фінансування наукових досліджень може бути припинено в разі виявлення факту порушення академічної чесності [7, с. 165-167].

На наше переконання, МОН має узагальнити кращий досвід розробки і прийняття Кодексів академічної доброчесності і розробити відповідні методичні рекомендації закладам освіти. Запровадження останніх сформує новий, більш якісний рівень правопорядку у сфері

академічної доброчесності. Такий рівень забезпечить дотримання авторських прав в освітньому процесі.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про освіту» від 05.09.2017 № 2145-VIII (зі змінами) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2145-19/paran2043#n2043>
2. Закон України «Про вищу освіту» від 01.07.2014 № 1556-VII (зі змінами) [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>
3. Сацик В. Академічна доброчесність : міфічна концепція чи дієвий концепт? Для порталу «Освітня політика» / В. Сацик. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.saiup.org.ua/novyny/akademichna-dobrochesnist-mifichna-kontseptsiya-chy-diyevyj-kontsept/>
4. Щодо забезпечення академічної доброчесності у закладах вищої освіти : Лист МОН № 1/9-565 від 26.10.17 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://ru.osvita.ua/legislation/Vishya_osvita/57798/
5. Кодекс академічної доброчесності Черкаського державного технологічного університету [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://chdtu.edu.ua/normative/regulations/item/8892-kodeks-akademichnoyi-dobrochesnosti-cherkaskoho-derzhavnoho-tekhnologichnoho-universytetu-zi-zminamy>
6. Кодекс академічної доброчесності Національного університету «Острозька академія» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.oa.edu.ua/ua/info/kodeks_akademichnoj_dobrochesnosti
7. Лічман Т. Процедура розгляду справ про порушення стандартів академічної чесності / Т. Лічман. // Академічна чесність як основа сталого розвитку університету / За заг. ред. Т. Фіпікова. А. Артюхова. – К. : Таксон, 2016. – С. 151 – 170.